

ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

В.М. Чередник

старший викладач

кафедри кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Потребують більш детального вивчення історичні аспекти формування правової норми військово-кримінального законодавства, яка передбачала кримінальну відповідальність за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю для подальшого удосконалення даного правового поля національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню історичного розвитку кримінального військового законодавства взагалі та щодо певних груп військових злочинів були присвячені наукові праці таких вчених, як: Г.В. Андрусевич, В.М. Білоконев, П.П. Богущкий, В.П. Бодаєвський, В.К. Матвійчук, М.І. Карпенко, В.С. Давиденко, М.М. Сенько, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, О.С. Ткачук та ін. Генезис розвитку законодавства про військові злочини – в Україні не має достатнього наукового обґрунтування саме в частині дослідження історичних аспектів законодавчого формування видів кримінальної відповідальності за скоєння військових злочинів, що є необхідним для детальнішого поглибленого вивчення військово-кримінального законодавства України з метою оптимізації та вдосконалення норм кримінального права України даної сфери.

Метою статті є висвітлення правових передумов та процесу формування правової норми військово-кримінального законодавства, яка передбачала кримінальну відповідальність за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю.

Основні результати дослідження. ХХІ ст. – століття інформаційного вибуху, буму, спалаху. Всі сфери життя не обходяться без інформаційних технологій, що є вінцем людської діяльності цього напрямку. Законодавче збереження та надійний захист інформації має дуже важливе значення та глибоке історичне коріння.

Важко переоцінити важливість збереження відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, тому приймаючи присягу, військовослужбовець присягається бути чесним, хоробрим, дисциплінованим та суворо зберігати військову і державну таємницю.

Достатньо тривалий час розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю кваліфікувалося як військовий злочин за умови наявності ознак зради в діях чи бездіяльності військовослужбовця. Поступово назрівала потреба кваліфікації аналогічних дій військовослужбовців, але які не містили ознак зради, тобто розголошення відомостей військового характеру відбувався в результаті, наприклад, необачливого поводження з документами такої категорії.

В історії радянського військово-кримінального законодавства вперше про відповідальність військовослужбовців за розголошення військової таємниці говорилося у Положенні про революційні військові трибунали 1919 р. [1] Це Положення передбачало, що революційним військовим трибуналам підсудні справи як про шпіонажі, так і про розголошення секретних відомостей і документів.

У Кримінальному кодексі РСФСР 1922 р. спеціальної норми, що передбачала відповідальність військовослужбовців за розголошення військової таємниці не було, але розголошення таємної інформації і стратегічних планів визнавалось одним із можливих наслідків військового посадового злочину, що зазначалося у ст. 209 цього кодексу.

Статтею 212 Кримінального кодексу РСФСР 1922 р. була передбачена кримінальна відповідальність за розголошення відомостей, які мають відношення до військових дій шляхом переписки чи відносин під час війни з особами, які знаходяться на території, зайнятої військами супротивника.

Крім того ч. 2 ст. 66 Кримінального кодексу РСФСР 1922 р. до числа державних злочинів віднесено розголошення відомостей, що мають характер державної таємниці, за відсутності контрреволюційних або корисних цілей і за умови необізнаності про можливі наслідки такої діяльності. До відповідальності по цій статті закону могли притягуватися і військовослужбовці. Норми про відповідальність військовослужбовців за розголошення військової таємниці у Положенні про військові злочини 1924 р. не отримали подальшого розвитку. Це Положення без змін відтворило відповідні норми Кримінального кодексу РСФСР 1922 р. [2].

Відповідальність військовослужбовців за вчинення перелічених злочинів передбачена ст. 23 Закону про кримінальну відповідальність за військові злочини. Ці злочини посягають на один і той самий об'єкт – встановлений у Збройних Силах СРСР порядок, який забезпечує збереження військової і державної таємниці та складають окрему групу військових злочинів.

У відповідності з вимогами військової присяги і військових уставів в армії і на флоті спеціальною настановою встановлений єдиний та обов'язковий для всіх військовослужбовців порядок роботи з військовими відомостями, що не підлягають розголошенню, користування і зберігання документів, предметів та інших матеріалів, що містять такі відомості. Тверді знання і точне дотримання цього порядку є необхідною умовою забезпечення збереження військової і державної таємниці в частинах і підрозділах, на кораблях, в штабах і закладах Радянських Збройних Сил. Злочини, що передбачені ст. 23 Закону про кримінальну відповідальність за військові злочини, є грубим порушенням зазначеного порядку. Порушуючи порядок зберігання військової і державної таємниці, особи, які вчиняють названі злочини, одночасно посягають на порядок несення військової служби в цілому.

Положення про військові злочини 1927 р. було значним кроком уперед у розвитку військово-кримінального законодавства про відповідальність за розголошення інформації військового характеру, а саме, ст. 25 цього Положення було передбачено в якості самостійних військових злочинів:

1. розголошення відомостей про Військові сили і обороноздатність Союзу РСР (пп. «а» і «б» ст.25);

2. розголошення відомостей військового характеру, що не підлягають розголошенню, але які спеціально не охороняються (пп. «в» і «г» ст. 25).

Важливо зазначити, що до моменту прийняття Положення про військові злочини 1927 р. у радянському кримінальному законодавстві взагалі не було норми, яка передбачала б відповідальність за розголошення державної таємниці, за відсутності ознак зради чи шпіонажу. По відношенню до не військовослужбовців такої норми не було до 1943 р.

15 листопада 1943 р. Президіум Верховної Ради СРСР прийняв Указ «Про відповідальність за розголошення державної таємниці і за втрату документів, які містять державну таємницю». Цей Указ застосовувався і до військовослужбовців, винних в утраті документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю [5]. Відповідальність військовослужбовців наступала за ст. 25 Положення про військові злочини.

Указом Президії Верховної ради СРСР від 9 червня 1947 р. «Про відповідальність за розголошення державної таємниці та за втрату документів, що становлять державну таємницю» була посилена відповідальність за вчинення вищевказаних злочинів. Указ спеціально передбачав відповідальність військовослужбовців за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю. У зв'язку з цим пункт «а» ст. 25 Положення про військові злочини був визнаний таким, що втратив юридичну силу.

Перелік відомостей військового характеру був визначений Постановою Ради Міністрів СРСР від 28 квітня 1956 р. [3].

До них відносяться:

- Мобілізаційні плани та інші документи, що містять звідні дані про підготовку країни до мобілізації.
- Звідні дані про державні і мобілізаційні резерви.
- Оперативні плани.
- Звідні дані про дислокацію та чисельність військ.
- Про якість озброєння і бойової техніки.
- Узагальнені дані про бойову підготовку військ і стан дисципліни.
- Звідні дані про кількість військовозобов'язаних і комплектації військ.
- Плани з описами, кресленнями і фотографіями укріплених районів і військових баз.
- Звідні дані про аеродромні сітки.
- Плани підготовки по місцевій протиповітряній обороні.
- Дані про стан охорони державних кордонів.

Під розголошенням відомостей військового характеру, що складають державну таємницю розумілось протиправне віддання їх розголосу, в результаті чого вони стають відомі стороннім особам [9] Розголос відомостей можливий як в усній, так і у письмовій формі, а також шляхом показу чи передачі документів чи матеріалів, що становлять державну таємницю.

Також важливо зазначити, що на той час радянське військово-кримінальне законодавство передбачало три самостійні склади злочину даного характеру, що посягали на встановлений у Збройних силах СРСР порядок збереження державної і військової таємниці [3]:

- 1). Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю.
- 2). Утрата документів, що мають відомості військового характеру, які становлять державну таємницю.

3). Розголошення відомостей військового характеру, які не підлягають розголошенню, але й не становлять державної таємниці.

У першому і другому складі злочинів наведених вище законодавство того часу вбачає кваліфікуючою обставиною – настання тяжких наслідків у результаті вчинених суспільно-небезпечних дій.

Державною таємницею вважалися важливі відомості військового, економічного та іншого характеру, що мають дуже важливе значення для оборонних та інших державних інтересів Радянського Союзу, які спеціально охороняються державою та за розголос яких передбачена кримінальна відповідальність. Перелік відомостей, що становили державну таємницю того часу, встановлювало Уряд СРСР. Чи становлять розголошені відомості державну, чи військову таємницю, – вирішувалося висновком компетентного органу військового управління.

Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про відповідальність за розголошення державної таємниці і втрату документів, що містять державну таємницю». Указ диференціював відповідальність у залежності від суб'єкту злочину (посадова особа, військовослужбовець, приватна особа). Цей Указ не був включений до кримінальних кодексів союзних республік, тому випадки розголошення державної таємниці кваліфікувалися безпосередньо за цим Указом. На фоні позитиву, існував суттєвий недолік – різке посилення покарання за вказані злочини, що можна пояснити загальною тенденцією того часу в період культу особи Сталіна.

У період «хрущовського потепління» [1] вживаються заходи для демократизації радянського суспільства.

Норми про відповідальність військовослужбовців за розголошення військової таємниці подальший розвиток отримали у Законах «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» та «Про кримінальну відповідальність за військові злочини» 28 грудня 1958 р. Цими Законами було, зокрема, зменшено міру покарання за деякі злочини та вирівняно міру покарання за вчинення цих злочинів як військовослужбовцями, так і не військовослужбовцями, розширено перелік відомостей, що можуть бути віднесені до державної таємниці. Особливістю було те, що Законами введено кваліфіковані види розголошення державної таємниці втрати документів, що містять державну таємницю.

Все це було включено до кримінального кодексу України, прийнятого 28 грудня 1960 р.

З проголошенням України незалежною, Верховна Рада 21.01.94 р. прийняла Закон «Про державну таємницю», який значно розширив перелік відомостей, які становлять державну таємницю порівняно із союзним законодавством. Закон розкриває поняття, порядок доступу, користування документацією й охорони державної таємниці

Редакцією Закону «Про державну таємницю» від 21 вересня 1999 р., а саме ст. 8 розширено перелік відомостей, що становлять державну таємницю:

у сфері оборони:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і

мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань;

- про напрями розвитку окремих видів озброєння, військової і спеціальної техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, наукові, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння, військової і спеціальної техніки або їх модернізацією, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються в інтересах оборони країни;

- про сили і засоби Цивільної оборони України, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів для захисту, евакуації і розосередження населення, забезпечення його життєдіяльності та виробничої діяльності об'єктів народного господарства у воєнний час або в умовах надзвичайних ситуацій;

- про геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни;

у сфері економіки, науки і техніки:

- про мобілізаційні плани і мобілізаційні потужності господарства України, запаси та обсяги постачання стратегічних видів сировини і матеріалів, а також зведені відомості про номенклатуру та рівні накопичення, про загальні обсяги поставок, відпуску, закладення, освіження, розміщення і фактичні запаси державного резерву;

- про використання транспорту, зв'язку, потужностей інших галузей та об'єктів інфраструктури держави в інтересах забезпечення її безпеки;

- про плани, зміст, обсяг, фінансування та виконання державного замовлення для забезпечення потреб оборони та безпеки;

- про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції;

- про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підроблення, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави;

- про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проектні роботи, на базі яких можуть бути створені прогресивні технології, нові види виробництва, продукції та технологічних процесів, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України;

у сфері зовнішніх відносин:

- про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України, спрямовані на забезпечення її національних інтересів і безпеки;

- про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдаватиме шкоди національній безпеці України;

- про експорт та імпорт озброєння, військової і спеціальної техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції;

у сфері державної безпеки та охорони правопорядку:

- про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової діяльності; про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність; про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- про організацію та порядок здійснення охорони адміністративних будинків та інших державних об'єктів, посадових та інших осіб, охорона яких здійснюється відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»; – про систему урядового та спеціального зв'язку;
- про організацію, зміст, стан і плани розвитку криптографічного захисту секретної інформації, зміст і результати наукових досліджень у сфері криптографії;
- про системи та засоби криптографічного захисту секретної інформації, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання;
- про державні шифри, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання;
- про організацію режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, державні програми, плани та інші заходи у сфері охорони державної таємниці;
- про організацію, зміст, стан і плани розвитку технічного захисту секретної інформації;
- про результати перевірок, що здійснюються згідно з законом прокурором у порядку відповідного нагляду за додержанням законів, та про зміст матеріалів дізнання, досудового слідства та судочинства з питань, зазначених у цій статті сфер;
- про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці.

Також зазначено, що конкретні відомості можуть бути віднесені до державної таємниці за ступенями секретності «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно» лише за умови, що вони належать до категорій, зазначених у ч. 1 ст. 8 цього закону і їх розголошення завдаватиме шкоди інтересам національної безпеки України. Важливо акцентувати увагу, що на даному етапі вже використовувалася шкала розмежування відомостей, що становлять державну таємницю на певні категорії за ступенем секретності, що сприяє більшій конкретизації при кваліфікації вчинених злочинів даної сфери [4].

Захисту державної таємниці сприяє Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 (ст. 11) та Закон України «Про Збройні Сили України» в редакції від 5 жовтня 2000 р. (ст. 17) [6; 8].

Інструкцією про порядок доступу на об'єкти Збройних сил України осіб, які забезпечують виконання заходів і робіт згідно з міжнародними договорами України, що затверджено Наказом Міністерства Оборони № 63 від 12 березня 2003 р. чітко визначено цей процес.

Останнім нормативно-правовим уточненням у даному правовому полі є Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом СБУ

№ 440 від 12 серпня 2005 р., яким було більш детально розписано та уточнено перелік відомостей, що віднесено до державної таємниці.

Висновок. Проведене автором історико-правове дослідження дає можливість стверджувати, що Україна, як незалежна і суверенна держава, протягом свого існування впевнено тримала курс на створення конструктивного дієвого оптимального законодавчого механізму правового регулювання сферою охорони державної та військової таємниці. Процес удосконалення даного правового поля повинен бути неупинним, тому що інтереси оборони нашої країни вимагають викорінення всякої розхлябаності, халатності та інших подібних дій, що відкривають можливість розголошення військової та державної таємниці. Особлива небезпека злочинів, що розглядаються є в тому, що розголошені відомості військового характеру можуть бути використані на шкоду нашій державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахметшин Х.М., Васильев Н.В., Кудрявцев В.Н., Шанин В.И. Воинские преступления. / Под. ред. Н.Ф. Чистякова. – М. : Москва, 1970.
2. Васильев Н.В. Понятие и состав воинского преступления. Наказания за воинские преступления // Воинские преступления: Учебник / Под. ред. Н.Ф. Чистякова. – М. : Военно-политическая академия им. В.И. Ленина, 1970. – 76 с.
3. Курс советского уголовного права. – Т. 6. – Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Воинские преступления. – М. : Наука, 1971.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид., [переробл. і допов.]. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.
5. Свод военных постановлений 1869 г. Уставы военно-уголовные. Книга XXII. – Воинский устав о наказаниях: / Сост. П. Загустинским – Петроград : Военная Типография Императрицы Екатерины Великой, 1916 – 95 с.
6. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999.
7. Солнцев К.И. Уголовное право. Особенная часть. /Воинские преступления / К.И. Солнцев. – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1938. – 72 с.
8. Закон України «Про Збройні сили України» в редакції від 5 жовтня 2000 р.
9. Чхиквадзе В.М. Советское военно-уголовное право /В.М. Чхиквадзе. – М. : Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. – 452 с.

Чередник В.М. Законодавчий процес формування кримінальної відповідальності за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю

У статті наведені історичні аспекти формування правових норм військово-кримінального законодавства, які передбачали б кримінальну відповідальність за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю.

Ключові слова: *військовий злочин, військовий устав, військова таємниця, державна таємниця, форма кримінальної відповідальності, міра кримінальної відповідальності, кваліфікація злочинів.*

Чередник В.Н. Законодательный процесс формирования уголовной ответственности за разглашение сведений военного характера, составляющих государственную тайну

В статье приведены исторические аспекты формирования правовых норм военно-криминального законодательства, которые предусматривали бы криминальную ответ-

ственность за розглашение ведомостей военного характера, составляющих государственную тайну.

Ключевые слова: военное преступление, военный устав, военная тайна, форма криминальной ответственности, мера криминальной ответственности, квалификация преступлений.

Cherednik V.M. Legislative process of setting a criminal liability for the disclosure of military related information involving the state secret

The article discusses the historical aspects of the military criminal legislation development that would envisage the criminal liability for the disclosure of military related information involving the state secret.

Key words: military crime, military regulations, military secret, state secret, type of criminal liability, measure of criminal liability, qualification of crimes.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2011.